

Fegyvertár, „Asszonyvár” és trónörökösi rezidencia – Adalékok a bécsi Hofburg Amáliavarának közép- és kora-újkori történetéhez

Megjelent: <https://ujkor.hu/content/adalekok-a-becsi-hofburg-amaliavaranak-tortenetehez>

Hogyha látogatást teszünk Bécsbe, s a 18. század, azon belül is inkább a mária-terezianus korszak építészeti-, illetve művészettörténeti emlékeinek nyomaiba szeretnénk eredni, Schönbrunn követően vagy azt megelőzően utunknak kétséget kizáróan Európa, s az egész világ egyik legnagyobb palotakomplexumának számító Hofburgba, a Habsburg-ház egykori téli rezidenciájába kell vezetnie. Ennek északnyugati sarkában, a Ballhausplatz és az Innerer Burghof között áll a 16. század óta a ma Amalienburg (magyarul Amáliavár) nevet viselő traktus, amely szenzációs rokokó enteriőrjével egyedülálló gyöngyszem a császárváros remekműveinek sorában.

Kivált a 18. század közepétől tett szert nagyobb jelentőségre a Burg 18 szárnya között: 1764–1765 között itt alakították ki József főherceg (1765-től II. József néven német-római császár és magyar király) valamint felesége, Mária Jozefa bajor hercegnő reprezentatív lakrészét, amelybe később József húga, Mária Krisztina osztrák főhercegnő, valamint férje, Albert szász-tescheni herceg költözött. 1790-től nagyjából 2 éven keresztül, 1792. március 1-én bekövetkezett haláláig itt lakott II. Lipót császár. A bécsi kongresszus tartama alatt I. Sándor cárt szállásolták el a főemelet néhány helyiségében, amelyeket ebből kifolyólag – jóllehet vitatható módon – Sándor-lakosztálynak is nevezik napjainkban. A köztes időben főhercegek, főhercegnők, a Habsburg-dinasztia tagjai éltek mindennapjaikat falai között. Utolsó lakói Erzsébet császárné és I. Károly osztrák császár voltak.

E felsorolásból kitűnik, hogy számos koronás fő tekintette otthonának hosszabb-rövidebb ideig az Amáliavárat, így nem véletlen, hogy a piano nobile (főemelet) szobáiban sétálva rendkívül pazar belső terekkel találkozhatunk. E megkülönböztetett jelentőségű palotáról különös módon a hazai szakirodalomban gyakorlatilag egyáltalán nem olvashatunk. Cikkemmel e hiátus korrekciójához igyekszem hozzájárulni – terjedelmi keretek miatt szükségképpen nem monografikus jelleggel – adalékokkal az épület építéstörténetével kapcsolatban, ugyanakkor jelezni kívánom, hogy szándékaim szerint e cikket továbbiak fogják még követni, amelyek a palota mária-terezianus kori átépítését, illetve pompás rokokó helyiségeit vonják majd vizsgálat alá.

A kezdetek, avagy tárolóépületből uralkodói rezidencia

Az Amáliavár története a késő-középkorra nyúlik vissza. Mai helyén a 14. században a Cillei grófok udvarháza állt, melyet 1456-ban, a család férfiágának kihalása után III. Frigyes német-római császár fegyverarzenállá alakíttatott át. Az épület, a benne elhelyezett veszélyes anyagokanyag tárolása miatt, 1525-ben kiindulópontja volt egy rendkívül súlyos tűzvésznek, amely Bécs 40%-át felemésztette. Különös módon a rekonstrukcióra gyakorlatilag soha nem került sor, s majd’ 20 évig egy romhalmaznak nevezhető ingatlan feküdt a Habsburgok dunai monarchiájának székhelyeként funkcionáló, reneszánsz várkastéllyá kiépülő Hofburggal szemben. 1554 körül nagyrészt elbontották, s a mai Innerer Burghof („belső Burg-udvar”, korábban Turnierplatz, azaz „[Lovagi-] Torna-tér”, az Amáliavár és a Svájci-traktus közötti zóna) területén rendezett lovagi tornák lebonyolításához használt létesítménnyé alakították át. 1575-től kezdve az Amáliavár többé-kevésbé folyamatosnak mondható megújuláson, átépítésen esett át, mely pénzügyi hiány miatt újabb és újabb alkalommal megszakadt. A fent

nevezett évben II. Miksa német-római császár, magyar és cseh király parancsára az egykori Cillei-udvarház maradványain egy egyemeletes épületet húztak fel, amelyben fia és örököse, Rudolf főherceg udvartartását rendezték be, emiatt egyre gyakrabban „Rudolf-szárnynak” is nevezték. Rudolf utasítására számos bécsi festő, például Bartholomäus Spranger, Georg Spettenkofer, Donat Hübschmann és Valentin Glaser fáradozott a belső terek dekorálásán, ebben Giovanni de Monte szobrász is segítségükre volt. A munkálatok 1577-ben fejeződtek be, Miksa azonban már 1576-ban meghalt, s így uralkodói címeit Rudolf örökölte. Különös módon a fiatal császár elődeivel ellentétben nem a császárvárosban, hanem a Cseh Királyság fővárosában, Prágában rendezte be rezidenciáját.

A Hofburg így átmenetileg elvesztette jelentőségét, mint állandó államfői székhely, ám az Amáliavár (amely ekkor még nem tartozott Hofburghoz) fontossága megnőtt, miután 1582-ben Habsburg Ernő osztrák főherceg, akit 1576-ban bátyja, II. Rudolf Alsó- és Felső-Ausztria helytartójává nevezett ki, ideköltözött. Az Amáliavárat e tisztség jelentőségének megfelelően, reprezentatív szempontok szerint átépíttette. (A fegyvertár, amely az 1525-ös tűzvész ellenére is részben itt működött, a Renngasse-re költözött át, s egészen a 19. század első feléig ott maradt). Az építkezés Pietro Ferrabosco tervei alapján zajlott. 1595-re az addig egyemeletes épület már háromemeletessé bővült, ezenkívül egy kisebb, süveggel ékesített toronnyal díszítették. Három oldalában árkádsorokat alakítottak ki, amelyeket a 17-18. században befalaztak, nyomait viszont a homlokzat egyes részein máig felfedezhetjük. Az árkádkhoz az 1550-es években kiépített Stallburg („Istálló-vár”, a mai Spanyol Lovasiskola istállóépülete), illetőleg a Lipót-szárny elődje, a ma már nem létező Kindertrakt (magyarul Gyermek-szárny) adott mintát. Érdemes megemlíteni, hogy az Amáliavár mai trapézformája a Cilleiek udvarházára emlékeztet, mivel a 16. századi munkálatok és a következő évszázadok átépítései során is megőrizték a palota eredeti alaprajzát. Nagyjából ekkortól kezdték Neue Burgnak nevezni a folyamatosan bővülő rezidencia-komplexum e szárnyát, szembeállítva az „Ó-Burggal” (Alte Burg, mai megfelelője: Svájci-traktus), amelyeket egyébként a könnyebb megközelíthetőség érdekében egy fedett folyosóval kötöttek össze. Ernő főherceg a Turnierplatz felőli termekbe költözött, a többi helyiséget különböző célokra használták. 1594-ben Németalföld helytartójává nevezték ki, így kiköltözött az Amáliavárból, s örökre elhagyta Ausztriát, a következő évben Brüsszelben váratlanul elhunyt.

Az Amáliavár ezután üresen, lényegében használatlanul állt, s idővel az állapota is romlani kezdett, míg végül Rudolf elrendelte az átépítést és felújítást. 1604–1609/10 között Anton de Moys császári építész tervei alapján főhomlokzatát két ablaktengely szélességben kibővítették, illetve nagykövekkel díszítették. Tornyát szintén átalakították, s egy asztrológiai órát helyeztek fel rá – feltehetőleg hasonlót, de minden bizonnyal szerényebbet, mint a prágai Orloj. 1611-ben Hans Schneider építőmester vezetése alatt lezárult az Amáliavárat érintő kora-újkori, csaknem 36 évet felölelő építkezés. A 17. század első felében falai között lakott trónörökösként a majdani III. Ferdinánd, öccsével, Lipót Vilmos főherceggel együtt. Ferdinánd 1637-ben megörökölte apjától a dunai monarchia államait, s a császári trónon is követte őt. Ennélfogva valószínűleg átköltözött az Alte Burgba (a továbbiakban: Svájci-traktus), amely hagyományosan otthont adott a mindenkori császárnak. Lipót Vilmost 1646-ban Németalföld helytartójává nevezték ki, így ő is külföldön rendezte be udvartartását, azonban közel 10 év múlva, 1656-ban visszatért Bécsbe, az Amáliavárba, s itt halt meg 1662. november 20-án, 48 éves korában. (Megjegyzendő, hogy az Amáliavárat Samuel van Hoogstraten 1652-ben festményen örökítette meg, amely jelentős forrásértékkel bír, mert kellően valóságghű formában tárja elénk az épület kora újkori küllemét.)

Átmenet várpalota és barokk rezidencia között

III. Ferdinánd halála után, 1657-ben a Szent Római Birodalom és a Habsburgok uralma alatt álló országok irányítását fia, I. Lipót vette át. Lipót uralkodása fontos változásokat hozott Bécs és a Hofburg történetében is. Egyfelől a 17. század – hadtörténeti szempontból – rendkívül viszontagságos körülményei indokolták a császárvárost körülölelő bástyarendszer folyamatos bővítését, megerősítését, amely képes volt ellenállni az európai hatalmak, s mindenekelőtt a török haderő ostromának. Másfelől Európában a 17. század során kezdett kibontakozni és indult másfél évszázados hódító útjára a világi építészet terrénumán az új korstílus, a barokk.

E folyamat mozgatórugójának a 17. század második felében különösen az uralkodói, fejedelmi reprezentáció tekintetében elsősorban a francia udvart, s személyesen XIV. Lajost tekinthetjük, aki uralmának, hatalmi törekvéseinek az óriási barokk építkezésekkel és ünnepekkel kívánt nemcsak belföldön, hanem külföldön is tekintélyt, politikai bázist szerezni. Az uralkodó centralizált, abszolút hatalmára épülő francia államvezetési modell, a francia lakáskultúra, divat és etikett követése a kontinens haladó szellemű, észak-, közép- és dél-európai államaiban, a társadalom felső rétegeiben általánossá vált, még a franciákkal részben szimpatizáló, részben ellenszenves német területeken is. Különös módon a politika terrénumán kevésbé tehetséges, ám a művészetek iránt annál inkább fogékony I. Lipót lassan ismerte fel a reprezentáció, mint hatalmpolitikai eszköz által nyújtott lehetőségeket, s uralkodása alatt sohasem tudta azokat olyan tudatosan, eredményesen és széles körben kiaknázni, mint ellenfele, XIV. Lajos, jóllehet kétségtelen, hogy elődeinél lényegesen nagyobb hangsúlyt fektetett a reprezentációra. Nagyrészt nagyrészt az előbbiekre vezethető vissza, hogy mikor tanácsadóival egyetértésben elhatározta egy új rezidencia felépítését a bécsi Hofburg Amáliavára és Svájci-traktusa között (ma: Lipót-szárny), az külső és belső tereinek fényűzését tekintve egyaránt messze elmaradt akár Versailles-tól, akár más európai, barokk stílusú főúri épülettől. Ezen még azután sem változtattak különösebb mértékben, hogy 1668-ban a szárny leégett, holott az ezt követő újjáépítéssel egyidejűleg további átépítésekre is sor került.

A Lipót-szárnnyal egyidőben, az 1660-as években alakították ki az Amáliavárat és a Svájci-traktust összekötő, 16. századi fedett folyosóból a Kancellária-szárnnyat, a napjainkban Reichskanzleitrakt (magyarul Birodalmi Kancellária-szárnny) néven ismert épület elődjét. Ez nevéből adódóan és későbbi funkciójából kiindulva minden bizonnyal a Szent Római Birodalom adminisztrációs irodájának adott otthont, s külső megjelenését tekintve lényegében tükörképe volt a vele szemben fekvő Lipót-szárnynak. Mindez abból a szempontból különös, hogy míg előbbi egy pusztán hivatali funkciókat betöltő épületként szolgált, addig utóbbi a 17-18. században Közép-Európa legrangosabb urának és családjának reprezentatív otthona volt, jóllehet a reprezentativitást messzemenően nélkülözte.

Természetesen a Hofburg „díszjénak” kialakítása során egyéb tényezők is közrejátszottak. Egyfelől a folyamatos háborúk és magas hadikiadások miatti konstans pénzszűke, amely lehetetlenné tette egy Versailles-hoz hasonló rezidencia kivitelezését, másfelől a már említett megállapítás Lipót és a reprezentáció, mint hatalmpolitikai eszköz viszonyát illetően, amelynek kiforratlansága, tudatos használatának hiánya miatt az uralkodó preferenciái nem terjedtek – nem terjedhettek – ki egy lélegzetelállító palota felépítésére. Ez az oka annak, hogy a barokk virágkorában, a 18. század első harmadában a Hofburgot utazók, külföldi követek és

diplomataak szűknek, kényelmetlennek, „középkorinak” titulálták. Franz Herre ezzel kapcsolatban a következőkről ír:

„A Hofburg ugyan méltóságos és ősi volt, történelmi levegő lengte körül, de régimódi és kényelmetlen volt. Egy utazó úgy találta, hogy »csúnya, különösen a belső udvar a császári szobákkal; a falak vastagok és ormóttanok, olyanok, akár egy városfal, a lépcsők sötétek és csupaszok, a szobák alacsonyak és kicsik, a padlózat a legközönségesebb fenyődeszkából van, amelynél silányabbat a legócskább polgárházban sem találni. Minden olyan egyszerű, mintha szerzeteseknek építették volna.« Egy másik utazónak az volt a véleménye, hogy a császár téli rezidenciája egy »jobbfejta kaszárnnyához« hasonlít.” (Herre, 2001, 14.)

Mindenesetre a Lipót-szárny és a Kancellária-szárny kiépülésével – legalábbis kiterjedését tekintve – létrejött a mai értelemben vett Innerer Burghof (magyarul: belső várudvar), amelyet dél felől a Lipót-szárny, kelet felől a Svájci-traktus, északi irányból az Kancellária-szárny és végül nyugati irányból az Amáliavár fogott közre. A barokk építészet jellemvonásai alapján könnyen arra következtethetnénk, hogy az Innerer Burghof jellegénél fogva díszudvarként (szakkifejezéssel cour d'honneur) funkcionált a 17-18. században, ám a Habsburgok nagyon ritkán és legfeljebb kiemelkedő jelentőségű események, mindenekelőtt az uralkodói vagy a trónörökös esküvőket követő ceremóniák, ünnepségek alkalmával használták e célra. Ezzel kapcsolatban több ikonográfiai forrás is rendelkezésre áll. Említésre méltó az I. Lipót és Margit Terézia 1666-ban tartott menyegzőjét követő lovasbalettet, továbbá József római király és Mária Jozefa római királyné házasságkötése alkalmából 1765. február 7-én rendezett szánkózást ábrázoló alkotások (utóbbit az esemény fényűző és ebből következően reprezentatív jellege miatt nagyszabású festményen örökítették meg, amely ma a bécsi Kunsthistorisches Museum tulajdonában áll).

Ami az Amáliavár 17. századi lakóit illeti, jellemzően császárnéknak adott otthont, emiatt „Asszonyvárnak” (Frauenburg) is titulálták. Ezen a ponton, a tisztánlátás végett érdemes megjegyezni, hogy – bármilyen furcsának tűnhet, de – az uralkodópár nem aludt egy hálósobában, egy ágyban. Ez kivált a spanyol etikett mentén kifejlődő udvari ceremóniarend keményvonalas változatának „hatálya” idején, a 17. század közepe és a 18. század közepe között, azaz hozzávetőlegesen 100 évig volt jellemző. Mind a császár, mind a császárné saját udvartartás felett diszponált, amelyet saját főudvarmesterük, illetve főudvarmesternőjük vezetett, saját szervezettel és személyzettel. Mindketten külön lakosztállyal rendelkeztek, amelyek vagy a hivatalos uralkodói rezidencia két különböző traktusában, vagy adott esetben egymás mellett helyezkedtek el. A bécsi Hofburgban ez mindig változó volt: előfordult, hogy a császárnéi lakosztályt a Lipót-szárny főemeletén, a császárit pedig a Svájci-traktusban rendezték be, volt, amikor mindkettő a Lipót-szárny főemeletén, egymás mellett, és olyan is volt, amikor nem a Lipót-szárnyban, hanem a birodalmi kancellária épületében rezideált a császár, a császárné pedig az Amáliavárban. Ehhez hasonló változatosság figyelhető meg Schönbrunnban: Mária Terézia uralkodása alatt, a kastély kiépülése idején a császár és a császárné lakosztályai egyaránt a keleti traktus főemeletén kaptak helyet, hálósobájuk közös volt, de a két lakrész elkülönült egymástól, mind a császár, mind a császárné saját audienciateremmel és írószobával rendelkezett. Hasonló rendszert követett Ferenc József és Erzsébet is, annyi különbséggel, hogy lakosztályaikat a kastély nyugati szárnyában alakították ki, eleinte szintén közös hálósobával.

A külön udvartartás koncepciója ugyan a Habsburg Monarchia, majd az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása során végig, 1918-ig fennmaradt – bár többek között ezt a szervezeti rendszert érintették az 1760-as évek második felében II. József udvari reformjai –, a közös hálósoba ritkán, elsősorban a házasság első éveiben volt jellemző a mindenkori uralkodópár életvitelére. A két ismertebb kivételt, Mária Terézia és Ferenc István, illetőleg Ferenc József és Wittelsbach Erzsébet esetét már említettük. Különben Mária Terézia és férje volt az egyetlen a dinasztia történetében, akik végig közös hálósobát használtak. A 17. században azonban a külön hálósoba szabályát nagyon komolyan vették. Visszatérve az Amáliavár történetéhez, III. Ferdinánd halála után Gonzaga Eleonóra Magdolna német-római császárné költözött az Amáliavár falai közé, s 1686-ban itt hunyt el. Az egyik forrás szerint 1683-ban, az ő utasítására bővítették ki egy félemelettel a szárnyat, s ezzel egyidejűleg a belső tereket is a kor igényeihez igazították. Az Amáliavár belső udvarán az árkádsort befalazták – ennek nyomai mai napig láthatók. Egy másik forrás szerint a félemelet kivitelezése 1696-1701 között folyt. E munkálatok keretében készült el a második mezzanin szintjén látható napóra. A korábbi masszív, bástyára emlékeztető tornyot egy finomabb, modern palotához illő hagymatoronyra cserélték, mely ma is látható.

Az Amáliavárban a 17. század legvégén, alig néhány évig I. Lipót kisebbik fia, Károly főherceg (később VI. Károly néven német-római császár, III. Károly néven magyar király) és udvartartása rezideált, 1704-ben azonban a spanyol örökösödési háború kirobbanása miatt, a spanyol trónigényének eredményes érvényesítése érdekében az Ibériai-félszigetre utazott. Innen csak 1711-ben, bátyja, I. József német-római császár váratlan halála okán tért haza, hogy átvegye a Habsburgok Duna menti monarchiájának irányítását, valamint, hogy a császári trónon is elődei örökébe lépjen. Uralkodói státusza megkövetelte, hogy a Lipót-szárnyban, a Hofburg legelőkelőbb és legfényűzőbb traktusában rendezkedjen be. Az Amáliavárba ezzel egyidejűleg I. József özvegye, Vilma Amália császárné költözött, s 1742-ben bekövetkezett haláláig, nagyjából 31 évig lakott benne. Ekkortól kezdték az udvarban az „Asszonyvár” vagy „új Burg” nevet viselő szárnyat praktikusán Amáliavárnak nevezni. Természetesen az épület az előbb vázolt események által közrefogott évtizedekben is változott. Kivételes megtiszteltetésben részesült 1683 körül Hieronymus Scalvinoni gróf, udvari kamarai tanácsos és kamarai pénztárnok, akinek – lévén, hogy tisztségéből eredően ideje nagy részét a Hofburgban kellett töltenie – a császár engedélyezte, hogy házat emeljen a palota mellett, amelyet később hozzáépítettek az Amáliavárhoz. Ezt a házat 1764-ben bontották le, feltehetőleg a Pacassi nevéhez fűződő munkálatok részeként. Főleg esztétikai okokra visszavezethetőleg 1710-ben a Lipót-szárnyat és az Amáliavárat összekötő folyosót egy félemelettel kibővítették, hogy egy szintbe hozzák a Lipót szárny ereszsztíjével, s így harmóniát, relatív egységet teremtsenek a heterogén küllemű és eltérő korú traktusok között.

Az Innerer Burghofról 1725-ben a neves bécsi metszetművész, Salomon Kleiner, valamint Georg Daniel Heumann metszetet készített, amely szerencsére fennmaradt az utókor számára, s hiteles képet ad a Hofburg megjelenéséről a 18. század első harmadából. Ezen a Lipót-szárny és az Amáliavár csaknem mai formájában látható, utóbbi jól kivehető részletei között találjuk például az épület főhomlokzatának szimmetriatengelyében elhelyezkedő napórát. Megjegyzendő, hogy a Hofburgnak nem csupán ezen a részén, hanem – legalábbis Kleiner és Heumann metszete alapján – a Kancellária-szárny keleti sarkán is kialakítottak egy napórát, így az aktuális időről összesen három óraszerkezet segítségével lehetett tájékozódni a császári-királyi rezidencia belső udvarán. Ugyanakkor a ma az Amáliavár ereszsztíjéből kiemelkedő óramű a 18. század első és második, sőt valószínűleg harmadik harmadában is a

hagymatoronyban működött, ezt támasztja alá Kleiner és Heumann metszete, illetve Franz Michael Augustin Purgau és Johann Carl Auerbach 1766-ra datált, az 1765-ben rendezett udvari szánkózást megörökítő festménye is. A jelen cikk szempontjából alapvető jelentőségű két ikonográfiai forrás – Kleiner és Heumann, valamint Van Hoogstraten alkotása – között azonban van egy szembevethető eltérés is. Van Hoogstraten festményén a főkapu fölött elhelyezkedő, első és második emeleti ablakok között megfigyelhető egy címer, amelyet griffek vagy angyalok tartanak, címerpajzsának egyik felén pedig az Osztrák Főhercegség triplásávos – piros-fehér-piros – címere látható, fölötte valószínűleg az osztrák főhercegi koronával (Erzherzogshut). Ez Kleiner és Heumann metszetén – hasonlóan napjainkhoz – nem felfedezhető, eltávolításának okát azonban a szakirodalom nem említi, s nem is tűnik indokoltnak annak fényében, hogy Bécs a két kép keletkezése között eltelt kb. 70 év során változatlanul az osztrák tartomány fővárosa maradt, s dinasztia váltásra sem került sor, így a címerváltoztatásra sem volt szükség, amely elbontását tette volna kívánatossá. Az 1725-ben keletkezett metszeten, a Kancellária-szárnny keleti sarkában észrevehetjük a díszes kivitelű, tropaionokkal dekorált ún. Mátyás-kaput, amelyet először 1608-ban említene a források. Megállapítható tehát, hogy az Amáliavár építéstörténetében a 18. század első harmada – kivált a megelőző és az őt követő évtizedekkel összehasonlításban – relatíve eseménytelenül telt.

Konklúziók

A fentiek tükrében kétségtelennek tűnik, hogy az Amáliavár története a bécsi Hofburg egészének történetéhez képest is egyedülálló változatosságot mutat. A hatalmas, több ezer ember munkahelyeként, osztrák állami hivatalok és múzeumok – többek között az osztrák államfő hivatalának, a Szövetségi Kancellária irodáinak, a Sisi Múzeumnak – otthonaként funkcionáló, építészeti szempontból példátlan sokszínűséget képviselő palotakomplexumot kívülről, az utcákról és belső udvarokról szemlélve napjainkban nehéz elképzelni azt, hogy voltak idők, amikor ez az óriási épülethalmaz nem is alkotott egyetlen tömböt. Az Amáliavár a Hofburg azon traktusai közé tartozik, amelyek hosszú ideig nem kapcsolódtak a Habsburg-ház rezidenciájához, sem fizikai, sem (tulajdon)jogi értelemben. Változatos történelme és még változatosabb történeti funkciói ellenére ma lényegében elképzelhetetlen volna a Hofburg az Amáliavár nélkül.

Tekintettel arra, hogy a 17. századtól a 20. századig folyamatosan az uralkodódinasztia legmagasabb rangú tagjai, császárnék és özvegy császárnék, trónörökösök, külföldi uralkodók rezideáltak benne, belső tereinek szükségképpen illusztrálniuk kellett a bécsi udvar hajdani páratlan fényűzését, anyagi hatalmát, a művészetek, az objektív szépség iránti fogékonyságát. Mindezek különösen a 18. század közepén, Mária Terézia országlása idején teljesedtek ki és vezettek a művészettörténészek és laikusok által leginkább csodált építészeti műalkotások megszületéséhez. A mária-terezianus átépítésekre azonban jelen cikk tárgyköre már nem terjed ki, mivel megítélésem szerint a Pacassi-féle rokokó természetének, sajátosságainak megértéséhez az Amáliavár főemeleti, reprezentatív helyiségeinek részletes elemzése szükséges, amelytől nem kívánom elválasztani az e termek kialakítását megelőző építéstörténetet. Így az Európa-szerre híres és mértékadó rokokó enteriőr vizsgálata egy majdani, önálló dolgozat tárgyát képezi.

Molnár Dániel

Felhasznált irodalom:

Brigitte Hamann (szerk.): *Habsburg lexikon*. Új Génius Kiadó, Budapest, 1990.

Franz Herre: *Mária Terézia*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001.

Michael Hochedlinger – Petr Mata – Thomas Winkelbauer (Hg.): *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*. Band 1. Böhlau Verlag, Wien, 2019.

Gonda Imre – [Niederhauser Emil](#): *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Herbert Karner (Hg.): *Die Wiener Hofburg 1521-1705. Baugeschichte, Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2014.

Walter Koschatzky (Hg.): *Maria Theresia und ihre Zeit. Zur 200. Wiederkehr des Todestages*. Residenz Verlag, Salzburg-Wien.

Kovács Zsolt: *XIV. Lajos és I. Lipót hatalmi versengése a Theatrum Europaeum tükrében. Udvari reprezentáció, dinasztia, háborúk*. L'Harmattan, Budapest, 2020.

[Kökényesi Zsolt](#): *A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711-1765)*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2021.

Renate Leggatt-Hofer – Reinhold Sahl (Hg.): *Die Wiener Hofburg – Sechs Jahrhunderte Machtzentrum in Europa*. Brandstätter Verlag, Wien, 2018.

Dr. Bárány [Nyáry Albert](#): *A bécsi udvar a XVII. század végén*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Kiadása, Budapest, 1912.

[Pálffy Géza](#): *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2022.

Sára János: *A Habsburgok és Magyarország 950-1918*. Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest, 2001.

Barbara Stollberg-Rilinger: *Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit*. Verlag C.H.Beck, München, 2017.

Supka Géza: *Habsburg-krónika*. Helikon Kiadó, Budapest, 1985.

Brigitte Vacha (Hrsg.): *Die Habsburger: eine europäische Familiengeschichte*. Verlag Styria Graz-Wien-Köln, 1992.